Foto: Erling Okkenhaug

Torgeir Rebolledo Pedersen

Om arkitektur- og arkitekturretorikk

(En prologisk polemikk)

Fremført på et skriveseminar
på Litteraturhuset I Oslo, Februar 2009

Særtrykk i forbindelse med utgivelse av boken ARKITEKTUROPPGJØRET av Ulf Andenæs
Allgrønn Okkenhaug Forlag 2022 www.allgronn.org

OM ARKITEKTUR- OG ARKITEKTRETORIKK (EN PROLOGISK POLEMIKK)

av Torgeir Rebolledo Pedersen

Arkitekt er gresk og betyr OVERBYGGMESTER. Den sveitsiske overbyggmester Pierre Janneret- Gris, bedre kjent som Le Corbusier, var en av det forrige århundrets og arkitekturhistoriens mest betydningsfulle overbyggmestere og retorikere, og hans credo *Form følger Funksjon*, ytterligere begrunnet med utsagn som: *Huset er en maskin å bo i.* Som vel heller burde hett: Form følger *Formål.* For det var jo det som var disse nye formers formål og, å bebo. Ikke slik de ble: Prospekter å spekulere med. Slik en forms formål er gitt på forhånd, en kopps formål er å bli drukket av, mens den ellers kan ha så mange funksjoner den vil, som for eksempel til stadighet å ville helle kaffe i tastaturet mitt, eller å ville la seg knuse i gulvet som et retorisk understatement. Likefullt: *Form følger Funksjon* er *credoet* store deler av den vestlige modernitet er tuftet på.

Den Aristoteliske retorikks tre musketerer på heroisk oppdrag for en ny tid, *Ethos*, den moralske, *Logos*, den rasjonelle fornuftsappellerende, og sist men ikke minst, *Pathos,* til å framføre budskapet med. I kamp mot alskens ornamenteri og overmøbleri. Le Corbusier ble retorikeren som koblet den konstruktive ærlighet han fant hos tidens ingeniører, direkte med menneskelig moral som sådan. Ornament var intet mindre enn en forbrytelse, ja, nesten på nivå med spekulasjonsøkonomi. Men det er ikke nødvendigvis ornamenteri som ender i krakk og krig, og i fortsatt spekulasjonsøkonomi, og så i nok et krakk, og atter i ny spekulasjonsøkonomi. *The sky is still the limit*. Nå det er ikke så vesentlig lenger, hvorvidt himmelen har gipsrosett eller ikke. For den saks skyld, heller ikke om den har et offentlig budsjett.

All arkitektur, fra den minste bygning til den største by, har psykososiale implikasjoner som arkitekter ikke rår med på sikt. Nettopp derfor kanskje, prøver ofte arkitekter seg, med alt de har av fingerspitzgefuhl og retorikk, å erobre tidsånden. Kierkegaard har sagt at den som gifter seg med tidsånden fort blir enkemann. Men slik vil også den som gifter seg med tidsånden oftest overleve den og gifte seg på nytt, ikke sjelden før liket er kaldt.

En slik retorikk er på sitt verste, å tilpasse arkitektur ideologisk, til den til enhver tids og ethvert steds herskende trend, f.eks. ved en omseggripende abdikasjon av demokratisk valgt makt, samt aktivt å bidra til å kreere agressive halvprivate eiendomsselskaper som raver rundt i den offentlige debatt, som noen slags Frankenstein Lights a/s. Som absolutt kan tenke seg å finansiere en etasjes bibliotek, men *bærekraftig* (les *regningssvarende for uthygger*) blir det selvfølgelig ikke før man får toppe det med tyve etasjer kommers. For byplanlegging, det er som kjent ingen lek.

Dette har nå en stund vært en "naturlig" del av det markedsfundamentalistiske *logos*, brukt aktivt også av arkitekter og byplanleggere. Og retningsgivende for *ethos* selvfølgelig, messet fram som dårlig kamuflert retorisk tyvegods. Mao. ikke bærekraftig i langsiktig økologisk forstand, slik det betød en gang, men bærekraftig i *bunnlinjeforstand*, i snever økonomistisk og kortsiktig forstand. Dette er å abdisere sitt eget oppdrag, det å mot alle odds forøke å forene det normative ethos med det deskriptive logos, til den høyeste form for brukskunst, nemlig arkitektur. Derfor er nettopp arkitektens oppdrag så komplekst og motsigelsesfullt. Det er langt framskreden schizofreni lagt ut på anbud, og det medfører i verste fall en kløvd tunges retorikk, det fører ofte til herreretorikk så arrogant som børstet stål i det ene øyeblikk, og den mest fløyelsmyke slaverretorikk i det andre.

Så; hvor er arkitektene, kan man med rette spørre. Når det f.eks. foreslås å oppheve forbudet mot bygging av ettromsleiligheter i hovedstaden, som en slags høyst kortsiktig løsning på boligproblemet, framfor å gjenreise og virkelig akselerere den sosiale boligbyggingen. Jo, da hører vi fra dem, men oftest fra et par av av standens altfor få forskere.

Ja, hvem er nå egentlig arkitekten. På en skala fra sol til måne. Vel, selv med en sols pathos, er han helt klart måne. Også som stjerne er han like fullt en måne. For det er månen gitt, at den bare skinner i kraft av sin sol, kun i kraft av sitt byggs herre. I skinnet av ethos, i skinnet av en sol så god som gull, eller i skinnet av en sort sol.

Slik skuespilleren i filmen skinner i lyset av den insitusjonelle velviljes regi: *Sie sind nur ein schauspieler*, sier Klaus Manns Mephisto til han. *Sie sind nur ein Architect Speer*. Spør Gynt. Ikke Solness. Spør Gynt, med eller uten bukk, med eller uten pynt, men aldri uten BØYG. Tegn gjerne nye byer, både i Arabia og i Belgia, men BØYEN må man alltid huske å glemme. Rett ryggen. Tenk at du skal tale din byggherre, kanskje en gang, midt i mot og bli din tids kong Ekskommunikert. Din tids kong Sverre, eller din tids Luther, nye tiders ikonknuser, med flunk nye retorikker slått opp på konvensjonens kirkedør. Men intet fører til intet, så ta på din munkekutte, sverg troskap til gamle forbilder, og lusk vekk med ditt laug i ryggen, som den gråbror du er, blant de gråbrødre og søstre dere arkitekter ennå innerst inne er. Overbyggmestere i sinn javel, men undersotter i skinn.

Unnavikere, husk alltid å glemme det, rett ryggene, ta farvel, og vend hjem, men til hva, til noe som minner om et gjenoppstått Oslo-karneval? Se! Der er han...Byggherren, den staselige statlige, selve NSB! Nei det er ikke NSB, det der er Eiendomsinnvikler *Rom, hr. Rom!* Men der, der er kommunen...! Hvor? Der? Nei, det er herr eiendomsavvikler *Hav*.

Slik bærer dagens nattas hatt og natta dagens. Månen har mange masker, og så lenge sola skinner ny erfaring på dem, stadig nye skinn, kan de rettferdiggjøres med nye og atter nye retorikker dreid etter tidens mål. Slik kan man si at form er størknet sosial erfaring. Og både formen og det retoriske forsvaret av den sprenges innenifra, både av endringer i produksjonsforhold og av nye retorikk, men holdes igjen utenifra, av sitt eget retoriske forsvar, den rådende etikk og sosiale konvensjoner.

På de lokale sivile slagmarker såvel som på de militære. Og ikke minst på de globale slagmarker, der det sivile og det militære glir mer og mer i hverandre. Design eller dø! Hvem vet, går man på landminer eller går man på landminner, gamle, engang hevdvunne moraler. Heller ikke for arkitekter er veien fra Terningmoen til Guantanamo så lang som de kanskje later til å tro. Design og død.

Men la oss nå etter det globale krakket håpe på en bedre bro. Nei ikke en bokstavelig bro. En retorisk bro, en overbyggmesterbro, en helt ny tro på en helt ny viten, ja, en virkelig overgriper, en profesjonsovergripende bro, armert med en retorikk som ikke ruster ved det aller første møte med en annen kjærlighet.

For pr. idag er svært få arkitekter toneangivende blant globale retorikere. Det er arkitektene bak langt viktigere ting som er det. Og er de ikke siviløkonomer, er de som regel advokater.

Selv blant de egentlige arkitekter, altså arkitektene bak hus, var mange av de vesentligste, i alle fall for modernismen, heller ikke arkitekter. Paxton f.eks. som skulle foregripe funksjonalismen allerede midt på 1800-tallet, med glass og støpejernskonstruksjonene i Crystal Palace ved London, var ingeniør. Og foran nevnte Le Corbusier, var selvlært, helt uten formell arkitektutdannelse.

Der mennesker ennå søker sammen i samfunn, oppstår aktitektur, og retorikk for det, for små og store verdner, verdner å dvele ved, ikke å spekulere med, men leve med å bo i, både bokstavelig og metaforisk. Å kunne argumentere med et språk i målestokk 1: 1.

Om en romlig drøm, om et tenkt, ideelt samfunnsoppdrag, først skissert i målestokk en til tusen, så tegnet ut i en til hundre, og så, med arbeidstegninger i en til femti, og til detaljer i målestokk en til fem. Til den dagen byen, bydelen, bygningen, står der, og begynner å snakke for seg selv, å samspille og å kommuniserer med sine brukere, helt uavhengig av de intensjoner arkitekten må ha hatt, ja helt avkledd dem, står der i bare konsekvensene. Rent ut djevelsk kan resultatets retorikk være, i forhold til den intensjonelle. Det er jo snakk om at selve arkitekturen forråder sin arkitekt.

Arkitekter krymper seg når politikere og andre legmenn og kvinner ikke skjønner tegninga. Men hva med arkitektene, som visselig har alle forutsetninger for å forstå, heller ikke forstår, for hvis de mot formodning snakker, ikke bare viser bilder, står de selv ved sin *logos*? Hvis ikke, snakker de ikke da mot bedre *vitende?* Og hvis de heller ikke er i stand til å stå ved sin egen *ethos*, snakker de ikke da også mot bedre *troende*?

Er det derfor vi stadig vekk presenteres for så mye inkonsistent og hul arkitektretorikk i dagspressa? Særlig i debatten om det nye Bjørvika. *Tro oss på våre blå øyne, og forlengst fløyne hvite tegnefrakker, her blir det fjordby, her blir det storby, høyt ja, men for all del, egalitært, helt klart, og sabla transparent og fint og flott og solvendt, framfor alt. Ja her blir det fullt av liv gitt, garantert, for her blir det litt av hvert, for her skal det bli det minst så og så mange m2 til boligformål, og maks så og så mange m2 til kontor og minimum så og så mange m2 kultur, her skal det bli kvadratmetre nok til både ditt og datt, av det man i populismens navn, til enhver tid måtte etterspørre, for her skal bli for alle.*

Hvem tror en slik strategi, bare supplert med ren kvantifiseringsretorikk, kan garantere for noen kvalitet som helst? Og når denne retorikken stadig vekk toppes med illustrasjoner i form av digitale perspektiver signert *"PLACEBO EFFECTS."* Hva er det? En slags desperat selvironi? Arkitektstandens definitive frasvergelse av enhver tro på arkitekturens helende kraft?

Men hvis ikke arkitektene lenger tror, hva skal entreprenørene tro på da? Og hvis ikke entreprenørene tror, hva skal investorene tro på? Nå, etter akjsemegler Smekk og Snåsamannen etter krakket? Kanskje dukker det, som hos Dumas, opp en fjerde musketer, en arkitekturens d´Artagnán ved neste forpostfektning. Men hvor hun i så fall vil befinne seg? I forhold til de kompromisser som må avstås, og de kompromisser som kan inngås, for at kloden kan være et mulig maskineri å bo i, også i overskuelig framtid. Et sted for alle, ikke for noen ytterst få *å spekulere med.*